

НОВІ ВИДАННЯ

Максим Яременко

ВИДАННЯ ВИБРАНИХ ТВОРІВ ІНОКЕНТІЯ ГІЗЕЛЯ¹

Говорити й писати про багатство української культури XVII ст., зокрема філософської та богословської спадщини, є замалим не ознакою доброго тону. Проте такі розважання не завжди супроводжуються ретельним вивченням теологічного й філософського доробку тогочасних авторів. Одна з причин – латинська мова, якою написано відповідні тексти. Тож часто з ранньомодерних достойників згадують Феофана (Прокоповича), твори якого перекладено та видано українською. Отож, актуалізація спадщини українських мислителів є не лише першорядним, а й доволі складним завданням. Годі нагадувати, що без звернення *ad fontes* (і латинських, і написаних польською чи староукраїнською/церковнослов'янською мовами) роздуми про українську культуру XVII-XVIII ст. можуть перетворитися на безпредметну балаканину.

З огляду на достатньо скромну нині наукову публікацію філософських і богословських текстів українських ранньомодерних письменників (а загалом – і їх вивчення), поява вибраних творів Інокентія Гізеля – яскравої постаті київського моголянського середовища – є надзвичайно важливою подією сучасного як гуманітарного, так і взагалі інтелектуального життя. Авторка ідеї публікації, редактор та упорядник тритомника – Лариса Довга, чії наукові зацікавлення доробком Гізеля тривають багато років. Останній факт важливий, адже якість наукової єдиції текстів залежить від того, наскільки глибоко вони досліджені. Видання є першою ластівкою видавничої програми «Релігійно-культурна спадщина України: історична перспектива», підтриманої Канадським Інститутом Українських Студій і Філологічним факультетом Міланського університету. Лариса Довга залучила до реалізації проекту колег, чії професійні інтереси, як і її власні, лежать у різних царинах минулого вітчизняної культури.

Перший том видання складається із двох книг. Його розпочинає переклад сучасною українською мовою (із церковнослов'янської української редакції) Гізелевого трактату «Мир з Богом чоловіку», виконаний Романом Кисельовим – співробітником Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України, дослідником історії української мови та книгодрукування. Важливе значення цього богословського твору Гізеля, що з'явився в типографії Печерського монастиря 1669 року, належно оцінили ще його сучасники. Зокрема, київський собор 1691 р. зобов'язував кожного парафіяльного священика тоді ще великої митрополії мати «Мир з Богом», «аще который

© М. Яременко, 2016

¹ Йдеться про видання [Гізель 2009-2011]. Дані окремих томів і книг: Т. I, Кн. 1, 2009, 624 с.; Т. I, Кн. 2, 2009, 360 с.; Т. II, 2011, 462 с.; Т. III, 2010, 452 с. Зміст кожного тому можна переглянути тут: <http://history.ukma.edu.ua/publications/gizel/>

иерей нищеты ради стяжати книги тоя не возможет, то нужднийшая званию своему учения иматъ из нея на хартии себи списати» [Киевский собор 1865: 319].

Значно меншу в порівнянні зі згаданим трактатом частину першої книги займає перевиданий без змін не такий відомий твір Гізеля 1671 р. «Наука о тайні святого покаянія». За задумом упорядниці, популярний (на свій час) виклад і староукраїнська мова не потребували перекладу сучасною українською.

Як і належить науковим виданням, тексти Гізеля супроводжують зауваги перекладача та словник старих слів (уклав Роман Кисельов), а також помічні й абсолютно необхідні для такого типу публікацій покажчики біблійних цитувань, біблійних імен, топонімів, етнонімів та понять, власних і географічних назв, предметів і термінів. Усі їх уклала Лариса Довга. Вона також написала вміщену на початку передмову до трьох томів, що розповідає не лише про задум і наповнення видання (є також англійська анотація), а й біографію Гізеля. Тут читач знайде й своєрідний вступ до його вчення про людину. Наприкінці книги подано інформацію про дослідників, які так чи так долучилися до підготовки тритомника.

Завдяки перекладу ознайомитися із «Миром з Богом чоловіку» відтепер зможе кожен бажаючий. Звісно, йдеться про потенційну можливість; я далекий від думки, що до його прочитання візьмуться масово, а тим паче що будь-хто спроможеться його зрозуміти й належно потрактувати. Однак професійно зацікавлена аудиторія тих, хто знатиме твір Гізеля краще (не кочне науковці, а, приміром, студенти під час прослуховування відповідних курсів), має всі шанси розширитися. Натомість, найперше для «гурманів» – фахівців, яких цікавить особливість мови чи для яких має значення першодрук з інших міркувань – призначено другу книгу першого тому видання. У ній якраз вміщено фотокопію оригіналу за примірником, що нині зберігається в Національній бібліотеці України ім. В.І. Вернадського, а у XVIII ст., як можна судити зі скорописної провенієнції на титульній сторінці цього стародруку, належав бібліотеці Києво-Кирилівського монастиря. Годі нагадувати, що репродукції давніх рукописних та опублікованих текстів нині – річ достатньо рідкісна.

Перший том удоступнив, відтак, богословські морально-дидактичні твори Гізеля. А от у другому томі вміщено частину прочитаного ним у Київському колегіумі в 1645-1647 рр. філософського курсу, першого з відомих повних філософських викладів у Могилянських Атенах. Тут представлено різні частини з логіки, а також «Трактат про душу». Переклад латинського рукописного тексту здійснено дослідниками, чий фахові зацікавлення спрямовані на минуле філософії в ранньомодерній Україні, і які чимало зробили для її вивчення. Це – Ярослава Стратій і Микола Симчич із Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. Тексти подано паралельно: оригінальний і український. Перу перекладачів належить також передмова із детальним фізичним описом рукопису філософського курсу, аналізом його структури й методу, поясненням принципів видання (зокрема того, як давали раду із пошкодженнями та нечіткими записами), зауваженнями щодо перекладу й термінології.

До перекладу й термінології слід привернути окрему увагу. Видання не лише дало можливість ознайомитися із частиною курсу значно ширшій аудиторії дослідників, аніж невелика група фахівців, які читають латину. Під час підготовки тому одним із завдань стало розширення поняттєвого апарату та розв'язання проблеми передачі українською мовою латинських термінів. Тут не лише доводилося враховувати не надто великі напрацювання попередників чи порівнювати із відтворенням і побутуванням тих чи тих понять в інших сучасних слов'янських мовах, а й продов-

жувати формувати традицію перекладу схоластичних філософських термінів українською. І це так само важливий наслідок видання. У процесі роботи над перекладом доводилося консультиватися із фахівцями з різних галузей та влаштовувати спеціальні семінари, а вибір окремих відповідників навіть окремо обґрунтовувати в підрядкових примітках. До останніх також потрапили зауваги про збереженість тексту, нотатки на берегах, помилки в оригіналі й коментарі. Укладати примітки до «Трактату про душу» допомагав доктор теології з Українського Вільного Університету в Мюнхені, знавець у галузі схоластичної філософії Роланд Піч. Всіх, хто так чи так сприяв Ярославі Стратій і Миколі Симчичу, поіменно згадано в передмові до тому. Завершують його укладені двома згаданими перекладачами а також упорядником Ларисою Довгою додатки: глосарій латинських філософських термінів, термінологічний і предметний, а також іменний і географічний покажчики.

Третій том видання – це своєрідна різнобічна презентація й міждисциплінарний аналіз спадщини Гізеля. За формою книга є збірником статей, серед авторів яких визнані дослідники з України (Лариса Довга, Ярослава Стратій, Микола Симчич, архієп. Ігор (Ісиченко), Роман Кисельов), Італії (Джованна Броджі Беркофф), Канади (Зенон Когут, о. Ярослав Буцьора), Німеччини (Роланд Піч), Росії (Маргарита Корзо). У їхніх студіях Гізеля представлено не лише як філософа й теолога: тут головний герой розглядається як ідеолог і протагоніст тих чи тих політичних поглядів, а також досліджено мову його «Науки о тайні святого покаянія».

Не менш цікавим, аніж згадані статті, є два книгознавчі дослідження. Перше – детальний огляд примірників «Миру з Богом чоловіку», а також «Науки о тайні святого покаянія», починаючи від історії друкування й художнього оформлення, розповсюдження аж до інформації про відомі нині збережені примірники. Його написала співробітниця відділу стародруків і рідкісних видань НБУ ім. В. І. Вернадського Наталія Бондар. Авторка другої розвідки – Анастасія Романова, співробітниця науково-дослідного відділу рідкісних видань Бібліотеки РАН. Її присвячено аналізу одного з примірників «Миру з Богом чоловіку», – коректурного – що зберігається у фондах бібліотеки РАН. Цю статтю ілюструють зразки коректурної правки. У цьому ж томі наведено фотокопії дарчих записів Інокентія Гізеля на сторінках трактату.

Наталія Бондар також упорядкувала цінний майже 70-сторінковий каталог видань «Миру з Богом чоловіку» та «Науки о тайні святого покаянія», а до укладання описів, окрім неї, долучилося ще 11 колег. У каталозі описано примірники, що збереглися в українських і російських зібраннях. Відзначено, зокрема, стан збереження, походження та відтворено провенієнції й маргіналії. Допомагають працювати з описами окремі покажчики осіб та установ, що згадуються в них.

Останній том, як і попередні, завершують іменний і географічний покажчики.

Як бачимо, тритомник виконав низку завдань: удоступнив частину творів Гізеля; представив актуальні міждисциплінарні наукові дослідження його спадщини; сприяв розвитку традиції перекладу українською мовою латинських схоластичних філософських текстів, без яких годі оцінювати доробок ранньомодерних вітчизняних інтелектуалів та тогочасну філософську культуру загалом; запропонував низку важливих довідкових матеріалів.

Поява видання дає можливість відзначити ще одну приємну для української гуманітаристики деталь. Здавалося б, такий проект, що реалізується тривалий час, під силу лише науковим установам із відповідними відділами, штатами, затвердженими та фінансованими темами. Із доробком Гізеля інакше. Головними тут стали зусилля

Лариси Довгої, яка зуміла організувати працю не пов'язаних із однією інституцією осіб із різних країн, відшукати необхідні ресурси та здійснити загальне упорядкування томів. Як бачимо, перша в сучасній Україні настільки комплексна критична презентація різномовної спадщини автора XVII ст. ефективно реалізована поза академічними інституціями.

Залишається сподіватися, що видання творів Гізеля – це перша ластівка, а проект «Релігійно-культурна спадщина України: історична перспектива» триватиме надалі, адже вітчизняних маловідомих чи й незаних текстів, що потребують належної публікації й вивчення, не бракує.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Гізель, І. (2009-2011). *Вибрані твори в 3-х томах*. (Л. Довга, Ред.). Київ, & Львів: Свічадо. Киевский собор 1691 года. (1865). *Киевские Епархиальные ведомости*, № 8, Отд. II, 313-329.

Одержано 12.02.2016

REFERENCES

Gizel, I. (2009-2011). *Selected works in 3 volumes*. (L. Dovga, Ed.). Kyiv, & Lviv: Svichado. Kiev Council in 1691. (1865). *Kiev diocesan bulletin*, 8, Sec. II, 313-329.

Received 12.02.2016

Maksym Yaremenko, Doctor of Sciences in History, Associated Professor at Department of History, National University of Kyiv-Mohyla Academy.

Максим Яременко, доктор історичних наук, доцент кафедри історії Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Максим Яременко, доктор исторических наук, доцент кафедры истории Национального университета «Києво-Могилянская академія».

e-mail: M.Yaremenko@ukma.kiev.ua
